

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ НОНСЕНСУ ТА АБСУРДУ

Стаття присвячена лінгвокогнітивним особливостям нонсенсу та абсурду як утворенням парадоксального мислення. Подано порівняльну характеристику даних понять, здійснено спробу визначення статусу нонсенсу як мовного феномену.

Ключові слова: нонсенс, логічний абсурд, смисл.

Malashchuk N.V.

LINGUISTIC AND COGNITIVE PECULIARITIES OF NONSENSE AND ABSURD

The article is devoted to the linguistic and cognitive peculiarities of nonsense and absurd as the products of paradoxical thinking. The comparative characteristics of the given notions are presented. The attempt of defining the status of nonsense as a linguistic phenomenon was made.

Key words: nonsense, logical absurd, sense.

Будучи пріоритетною областю вивчення філософії, нерозробленість поняття “абсурд” в лінгвістичних дослідженнях привела до синонімічного використання термінів нонсенс та абсурд, які традиційно протиставляються поняттю “смысл”. Зважаючи на таке ототожнення та підміну одного поняття іншим, маємо на меті дати їх порівняльну характеристику, а також визначити їх співвіднесеність із поняттям “смысл”, опираючись на останні дослідження з даної проблематики. Вирішення поставлених завдань зумовлює актуальність обраної теми. Дослідження здійснюється на матеріалі сучасних американських віршованих текстів.

“Абсурд” як поняття, котре означає, що світ виходить за межі нашого уявлення про нього, походить від латинського слова *absurdus* – неблагозвучний, безглуздий, нісенітний або від *surdus* – глухий, таємний, неясний. Найбільш важливими пограничними значеннями слова “абсурд” видаються глухий або

недочутий, неявний і безглуздий: “абсурд в даному випадку сприймається не як відсутність смислу, а як смисл, котрого не чути” [9, 8].

У 20-30ті роки ХХст членами російського літературного гуртка “чинарі” була розроблена теорія мовленнєвої нісенітниці, згідно з якою абсурд включав у себе такі семантично близькі слова, як абракадабра, маячня, нісенітниця, дурниця, “заумь”, нонсенс, абищо, безглуздя, котрі “позначають не те, що облишене смислу, а те, у чому смисл вловити важко або майже неможливо” [1, 43]. Дійсно зміст творів абсурдистського напрямку як раз і характеризує абсурд як порушення одного із законів логіки.

Зміст поняття “нонсенс” є результатом переосмислення традиційної фігури відсутності смислу в контексті постмодерністської “метафізики відсутності”: “як відсутність стабільної структури ризоми є умовою її плюральної структурації, як відсутність стаціонарного значення тексту відкриває можливості плюрального означування, так і нонсенс як відсутність раз і назавжди заданого смислу є умовою можливості семантичного руху як такого” [6, 702]. У сучасній науковій парадигмі спостерігається відхід від жорсткого протиставлення сенс - нонсенс: “припускаючи, що нонсенс висловлює свій власний смисл, ми хочемо вказати на те специфічне відношення, котре існує між сенсом та нонсенсом, і котре не співпадає з відношенням між істиною та неправдою, тобто його не слід розуміти як відношення взаємовиключення” [2, 99]. З точки зору структури, смислу завжди занадто багато: це надлишок, що виробляється і знову виробляється нонсенсом як недоліком самого себе. У нонсенсі немає певного специфічного смислу, проте він протилежний відсутності смислу, а не самому смислу, котрий він виробляє у надлишку - між ним і його продуктом ніколи не буває простого виключення, “нонсенс – це те, що не має смислу, але також і те, що протилежне відсутності останнього, що саме по собі дарує смисл” [2, 103].

Подібно тому як абсурд розглядають у зв’язку з логічними парадоксами як семантичну проблему (роботи, присвячені мові абсурду, особливо численні в структурній лінгвістиці), як стилеву категорію і як категорію тексту, в

літературознавстві термін “нонсенс” використовується у вузькому значенні як жанр чи жанровий різновид, наприклад, казка-нонсенс, вірш-нонсенс, поема-нонсенс, та в широкому значенні як творчий метод окремого автора [3, 53]. Традиційно засновником самостійного “нісенітного” жанру вважають Е.Ліра, котрий назвав його нонсенсом у своїй “Книзі нісенітниць” (Book of Nonsense by Edward Lear, 1846), а письменником, котрий вперше свідомо використовував у своїх творах нонсенс як метод художнього відображення дійсності Л.Керролла. В поетичній традиції нонсенс належить до логічного абсурду - це свідомий художній прийом спрямований на неузгодження зав’язки поетичної дії (або міркування) та розв’язки, коли вихідний епізод вступає у логічний конфлікт з завершальним [1, 43]. Логічний абсурд проявляється у порушенні синтагматичних та парадигматичних зв’язків, функціонуючи як безглуздя мовлення, зіпсована раціональність. Логічний абсурд називають ще поетичним безглуздом. Саме чіткість та строга замкненість поетичної форми поезії лежить в основі “три зі здоровим глуздом та логікою” [10, 76].

Учені, що займаються прагматикою тексту, звернувшись до дослідження порушень механізмів мовної комунікації, сконцентрували свою увагу головним чином на казках Керролла. Слідом за Мартіном Есліном, котрий вперше поставив проблему комунікації в літературі абсурду, і одночасно слідом за теорією мовних актів Джона Л.Остіна та Джона Р.Серля, Олена Падучева, досліджуючи творчість Л.Керролла, описує породжений “дефектною комунікацією” логічний абсурд [8]. Проводячи паралель між казками Керролла та театром абсурду, О.Падучева різко розмежовує нонсенс (Керролл) та абсурд (Беккет, Йонеско) на підставі того, що у Керролла “дефектна комунікація має фоном абсолютну психологічну нормальність – можливо навіть нормативність – поведінки героїв” (ibid). Відповідно авторка відносить нонсенс до області мови, а абсурд до сфери психіки.

У контексті нашої роботи ми дотримуємось думки І.Г.Овчиннікової, що нонсенс та абсурд по-різному опредметнюються у мові. Нонсенс полягає в

операціях з мовою: моделюванні відмінних від звичайної мови псевдо-мовних одиниць, слів із збереженням між цими одиницями зв'язків притаманних звичайній мові. Тоді як абсурд полягає в операціях з референцією мовних одиниць: моделюванні таких ситуацій, що неможливі у нормальному спілкуванні. Нонсенс викривляє мову, оперуючи мовною картиною світу. Абсурд перевертає стереотипи реального світу на рівні здорового глузду, оперуючи наївною картиною світу [7, 2]. Іншими словами, поняття нонсенс пов'язане з фактами мови, а абсурду зі свідомістю, мисленням людини. Співвідношення цих двох понять можна визначити наступним чином: нонсенс є мовною реалізацією абсурду.

На думку Ю.М.Лотмана, саме можливість порушення тих чи інших зв'язків в звичайній картині світу, створеній здоровим глуздом та життєвим досвідом, робить ці зв'язки носіями інформації [4, 208]. Тому “алогічні тексти”, у термінології Ю.М.Лотмана, відрізняються високим ступенем інформативності, що є результатом їх несподіваності: “кожен елемент в послідовному ланцюгу, що складає текст, не до кінця передбачає наступний” (ibid). Таке порушення автоматизму сприйняття має схожість з поняттям “очуднення” В.Шкловського. Подібно очудненню, “нонсенс ламає автоматизм сприйняття завдяки новому погляду на повсякденний світ з ціллю зрозуміти його, а не просто побачити” [1, 47]. Це відбувається внаслідок розходження звичайної картини світу та його опису в тексті. Такий текст “не розхитує, не знищує певну вихідну картину зв'язків, а нашаровується на неї та своєрідно укріплює, оскільки семантичний ефект створюється саме відмінністю, тобто відношенням цих двох моделей світу” [4, 209].

Отже, нонсенс є алогічною мовною субстанцією, мовним втіленням абсурду. Шляхом аналізу сучасних американських віршованих текстів, було встановлено, що цю субстанцію складають одиниці різних мовних рівнів.

При оцінці поезії нонсенсу проблема розуміння виступає основним фактором, особливо тоді, коли віршований твір нагадує криптограму, загадковий

або випадковий набір букв, облишений будь-якого смислу. Прикладом слугує вірш “*grasshopper*” І.Каммінгса. Поряд наводимо власне розуміння даного поетичного тексту:

r-p-o-p-h-e-s-s-a-g-r

who

a)s w(e loo)k

upnowgath

PPEGORHRASS

eringint(o-

aThe):l

eA

!p:

S a

(r

rIvInG .gRrEaPsPhOs)

to

rea(be)rran(com)gi(e)ngly

,grasshopper

(E.E.Cummings)

g-r-a-s-s-h-o-p-p-e-r

who

as we look

upnowgathering into a

GRASSHOPPER:

the grasshopper

l

e

a

p

s!

arriving

to

become rearrangingly,

grasshopper

Як бачимо, автор порушив жорстке зчеплення морфем на рівні слова, зруйнувавши його цільнооформленість та вклинюючи у розірвані слова нові утворення, що з ними не пов’зані. Проте, не завжди поезія нонсенсу піддається інтепретації. У наступному творі автор використовує звуки, котрі можуть мати значення звуконаслідування, але насправді не несуть у собі ніякого смислу: “*ygUDuh / ydoan / yunnuhstan / ydoan o / yunnuhstan dem / yguduh ged / yunnuhstan dem doidee / yguduh ged riduh / ydoan o nudh / LISN bud LISN*” (E.E.Cummings). Для модерністських та постмодерністських поетичних творів характерне застосування слів, котрі ще не мають загальноприйнятого значення - авторських інновації, що, як правило, представляють собою полісемантичні форми – незвичні

для даної мовної системи комбінації лексичних морфем. Приклади знаходимо у наступному вірші:

*A bird flies over and I am birdbrained
and precocious, flying before my time.
I marry a bird, swallow it for its song, the vibrations –
the singing I am. The bird and its flying,
small-time creators, leave me with nothing
to stake a life on (John Isles 2007).*

Далі у тексті зустрічаємо такі неологізми: *eyes-all, ears-for, tide-tugging*. Під час осмислення цих форм активізується лінгвістична пам'ять та міжтекстуальні асоціації. Якщо *small-time* є еквівалентом слова *short-time*, то інтерпретація таких слів як *birdbrained* зумовлена контекстом: автор побачив пташку (жінку) і відчув себе молодим і легковажним. В інших американських віршованих текстах знаходимо наступні неологізми: *alphabet-soup* (Wayne Koestenbaum); *trainyards* (Don Bogen); *breakables* (Rosanne Wasserman). Згідно з останніми дослідженнями певна група неологізмів належить до гротеску - стилістичного прийому, що “створює образ, у якому свідомо порушуються норми життєвої правди” [5, 129]. Такі неологізми є продуктом парадоксального поетичного мислення, вони створюються для передачі абсурдного компоненту у віршованих текстах.

Ефект нонсенсу на рівні словосполучення може досягатися порушенням очікуваного елементу – сполученням несполучуваних слів, тобто шляхом використання контрастивних тропів, наприклад, оксиморону: *the world is puddle-wonderful* (E.E.Cummings) – *світ калюжно-прекрасний*; *dying is fine* (E.E.Cummings) – *смерть гарна*; *the semilust of intentional indifference* (R.Creely) – *напівпристрассть навмисної байдужості*; *I approach with such a careful tremor* (R.Creely) – *я наближаюсь з таким обережним (акуратним) тремтінням*; *the shucked light* (Tania Larkin) – *облущене світло*. У формуванні оксиморону бувають участь різні лінгвокогнітивні оперіції та процедури, з їх допомогою створюється новий смисл, котрий складно передати звичайними засобами мови.

Характерною особливістю аналізованої поезії є функціональна переорієнтація лексичних одиниць, а саме: неконвенційне використання службових частин мови у якості повнозначних, субстантивація та ад'єктивація дієслів і т.д. Поезія американського модерніста І.Каммінгса містить велику кількість таких прикладів. Наведемо деякі з них: “*2 little whos / (he and she) / 2 little ams / and over them / this aflame with dreams / incredible is / “* (E.E.Cummings), де займенник *who* виступає у функції іменника істоти, а дієслово *to be* субстантивується. І.Каммінгс використовує прислівники *where* та *here*, займенники *which*, *who*, *why* та сполучник *if* у непригаманних їм функціях іменників істот у ролі підметів і додатків: *forgetful where, from unburied which, that if*. Синтаксична побудова поетичних текстів залишається зрозумілою завдяки граматичним сигналам: правильному порядку слів, наявності закінчень, вживанню числівників та артиклів.

Проведене дослідження дає змогу зробити ряд висновків: у сучасній науковій парадигмі нонсенс та абсурд не протиставляють поняттю “смысл”, а навпаки, пов’язують із породженням численних нових смыслов. Нонсенс та абсурд по-різному опредметнюються у мові: нонсенс полягає в операціях з мовою, моделюванні відмінних від звичайної мови псевдо-мовних одиниць, тоді як абсурд полягає в операціях з референцією мовних одиниць, висловлювань та текстів. Співвідношення цих двох понять можна визначити наступним чином: нонсенс є мовною реалізацією абсурду. Проаналізувавши ряд віршованих текстів, можемо підсумувати, що нонсенс – це алогічна мовна субстанція, яку складають одиниці різних рівнів мови, що є аномальними по відношенню до мовної норми. Актуалізація нонсенсу відбувається у контексті, який обумовлює необхідні для його розуміння умови. Перспективою подальших досліджень є визначення лінгвокогнітивних механізмів втілення нонсенсу в сучасних американських віршованих текстах.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Буренина О.Д. Символический абсурд и его традиции в русской литературе и культуре первой половины XX века. – СПб.: Алетейя, 2005. – 332с.
- 2.Делёз Ж. Логика смысла: Пер с фр. – Фуко М. *Theatrum philosophicum*: Пер. с фр. – М.: “Раритет”, Екатеринбург: “Деловая книга”, 1998. – 480 с.
- 3.Демурова Н.М. Льюис Кэрролл. Очерк жизни и творчества. М.: Наука, 1979. – 200 с.
- 4.Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста. Структура стиха // Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии: Анализ поэтического текста. Статьи и исследования. Заметки, рецензии, выступления. СПб.: Искусство – СПб., 1996. – С. 203-210.
- 5.Маріна О.С. Контрастивні тропи й фігури в американській поезії модернізму: лінгвокогнітивний аспект: Дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04. – К.: КНЛУ, 2004. – 159 с.
- 6.Можейко М.А. Нонсенс // Новейший философский словарь: 3-е изд., исправл. – Мн.: Книжный Дом, 2003. – С. 702-703.
- 7.Овчинникова И.Г. Стандарт и индивидуальная вариативность восприятия текста нонсенса // Стереотипность и творчество в тексте. – Пермь: 1999. – http://www.psu.ru/pub/fililog_1/2_6.rtf. - С. 1-6.
- 8.Падучева Е.В. Тема языковой коммуникации в сказках Льюиса Кэрролла // Семиотика и информатика. - М.: ВИНТИ, 1982. – Вып. 18. - С. 76-119.
- 9.Трифонов А.Г. Абсурд // Культурология. XX век. Энциклопедия в двух томах. – СПб.: Университетская книга, 1998. – <http://psylib.org.com.ua/books/levito1/index.htm>.
- 10.Grob Th. Daniil Charms unkindliche Kindlichkeit. Bern: Lang Verlag, 1994. – 180 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Cummings SP – Cummings E.E. Selected Poems 1923-1958. – L.: Boston: Faber & Faber, 1997. – 121 p.
- 2.Electronic PoetryReview // <http://www.epoetry.org/issues/issue7/poetry.htm>